

Türkiye'de Verem Savaşı* Tuberculosis Control in Türkiye Barış Otluⁱ, Yusuf Yakupoğullarıⁱⁱ

ⁱProf. Dr., İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Mikrobiyoloji AD.
<https://orcid.org/0000-0002-6220-0521>

ⁱⁱProf. Dr., İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Tıbbi Mikrobiyoloji AD.
<https://orcid.org/0000-0002-5545-3467>

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, bölgesinde en düşük tüberküloz sıklığına sahip ülkelerden olup bu başarının altında, ülkemizde günümüze kadar uygulanan önemli çabalar bulunmaktadır. Sanayi devrimi sonrası kalabalıklaşan insan topluluklarında tüberkülozun yayılımı çok hızlanmış ve 1800'lü yılların başından itibaren başlıca ölüm nedeni haline gelmiştir. Hastalığa karşı ilk çalışmalar Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlamış ve Cumhuriyetin kurulması sonrası tüberkülozun tanı, tedavi ve önlenmesi adına önemli adımlar atılmıştır. Veremle olan mücadelemiz, Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk yasama yılı açış konuşmasında yerini almış ve bir an evvel kontrol altına alınması gereken hastalıklar arasında zikredilmiştir. Atatürk'ün yakın silah arkadaşı ve cumhuriyetin ilk sağlık bakanlarından olan Dr. Refik Saydam, veremle mücadele için önemli kanunları çıkartmış ve verem savaş dispanserlerini ülke sathına yayarak tüberkülozun tanı ve tedavisi ile ilgili olanakların halka etkin bir şekilde ulaştırılmasını sağlamıştır. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti'nin kurucularından da olan Dr. Saydam, Türk mikrobiyologlarının ulusal verem mücadelesine sunduğu büyük katkıların temellerini 1930'lu yıllarda atmıştır. Uluslararası iş birlikleri sayesinde Dünya Sağlık Örgütü ilk "Tüberküloz Araştırma Merkezi" 1952 yılında İstanbul'da kurulmuş; Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü ise 1920'lerde Pastör Enstitüsü'nden almış olduğu aşı suşunu kullanarak BCG aşısı ve tüberkülin deri testini üretmiştir. Ülkemizin tıp fakültelerinde Dr. Nabi Kastarlakoğlu, Bedri Noyan, Ziya Öktem ve Ekrem Kadri Unat gibi unutulmaz hocalar geleceğin hekimlerini verem hakkında eğitirken bu alanda önemli eserlere de imza atmışlardır. İsimleri rahmet ve minnetle hatırlanacak daha birçok veremle savaş kahramanı mesailerine ek olarak çıkardıkları kitap, dergi ve afişler ile ve yayınladıkları radyo ve gazete haberleri ile halkı tüberküloz hakkında bilgilendirmiştir. Bu yazı, hayatını ülkemizin veremle savaş mücadelesine adanmış kahramanların gösterdiği çabalarının kısaca yâd edilmesi amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Verem, Tüberküloz, Verem Savaşı, Dispanser, Senatoryum, BCG.

ABSTRACT

The Republic of Türkiye is one of the countries with the lowest tuberculosis frequency in its region, and this success is due to the significant efforts implemented in our country to date. The spread of tuberculosis accelerated rapidly in crowded human communities after the industrial revolution and became the leading cause of death from the early 1800s. The first studies against the disease started during the Ottoman Empire, and after the establishment of the Republic, important advancements were gathered on the diagnosis, treatment and prevention of tuberculosis. Our fight against tuberculosis took its place in the opening speech of the Great Leader Mustafa Kemal Atatürk's first legislative year and was mentioned among the diseases that should be taken under control as soon as possible. Dr. Refik Saydam, Atatürk's close friend in arms and one of the first health ministers of the republic implemented substantial laws to combat tuberculosis and spread tuberculosis dispensaries throughout the country, ensuring that opportunities for the diagnosis and treatment of tuberculosis were effectively delivered to the public. Dr. Saydam, who was also one of the founders of the Turkish Microbiology Society, laid the foundations of the great contributions of Turkish Microbiologists to the national fight against tuberculosis in the 1930s. As a result of international collaborations, the first "Tuberculosis Research Center" was established in Istanbul in 1952 by the World Health Organization; Refik Saydam Hygiene Institute produced the BCG vaccine and tuberculin skin test using the vaccine strain that was received from the Pasteur Institute in the 1920s. In the medical faculties of our country, unforgettable teachers such as Dr. Nabi Kastarlakoğlu, Bedri Noyan, Ziya Öktem and Ekrem Kadri Unat educated future physicians about tuberculosis and also produced important publications in this field. Many more heroes with our tuberculosis war, whose names will be remembered with mercy and gratitude, informed the public about tuberculosis with the books, magazines, and posters they published, and the radio and newspaper news they published, in addition to their hard work. This article was written to briefly commemorate the efforts of those heroes who devoted their lives to our country's fight against tuberculosis.

Keywords: Phthisis, Tuberculosis, Tuberculosis Control, Dispensary, Senatorium, BCG.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2023;13(Özel Sayı):29-38

DOI: 10.31020/mutfd.1403320

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 11 Aralık 2023; Kabul Tarihi – Accepted: 14 Aralık 2023

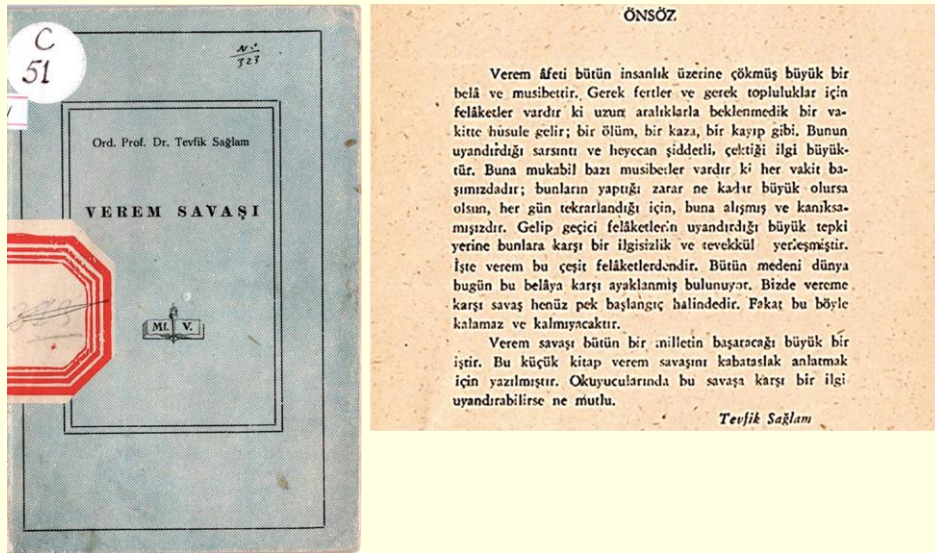
İletişim – Correspondence Author: Barış Otlu <botlu@yahoo.com>

Giriş

Büyük Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 10. Yıl Nutkunda vurguladığı “*Millî kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız*” hedefi, toplumun geleceğini ve refahını direkt etkileyen veremle savaş alanında da karşılığını bulmuştur. Günümüzde tüberküloz insidansının ülkemizde 100 binde 14.1’e ulaşması, 100 yıllık büyük bir mücadelenin ve adanmışlığın eseridir.¹ Bu yazı, bir bayrak yarışı gibi kuşaktan kuşağa aktarılan veremle savaş mücadelesinin kahramanlarına adanmıştır. Ancak, bu kısa yazıda gerçek mücadelenin ancak çok küçük bir kısmına yer verilebildiği unutulmamalıdır.

Dokuz Mayıs 1929 yılı Hayat Dergisinde Dr. Cevat Refik “Verem Mücadelesinde Preventorium ve Açık Hava Mektepleri” başlıklı yazısının girişinde; “*Bizden sonra gelecek olanlar medeniyet tarihini tetkik ederken 19. ve 20. asır insanların veremle mücadelesine herhalde ayrı bir fasıl tahsis etmek lüzumunu hissedecektir. Hakikaten zekanın ve insani gayretin en kudretli, en feyizli eserlerinden birini verem mücadelesinin bugünkü azametinde görebiliriz*” diyerek veremle mücadelenin ne kadar zorlu bir süreç olduğunu gelecek nesillere bir not olarak bırakmıştır.²

1910’lu yıllarda *Rickettsia prowazekii* aşısının üretimi için de çalışan Dr. Hamit Osman (Olca) tarafından yazılan ve ücretsiz olarak halka dağıtılan 1933 yılı basımı “Verem” kitabında; İstanbul’da veremden ölenlerin sayısı 10 binde 30 olarak belirtilmiş ve “*pirket taamülü denilen usul ile yapılan tetkikatta verem insidansının %75 nisbetini*” bulduğu bildirilmiştir.³ Bu rakamlar verem hastalığının ülkemiz için ne kadar korkunç bir “illet” olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak diğer ülkelerde de durum farklı değildir. Aynı kitapta verem ölüm oranlarının Fransa’da 10 binde 21, Belçika’da 11, İngiltere’de 10, İsviçre’de 9 ve Almanya’da 15 olduğu bilgisi yer almaktadır. Almanya’da 1904 senesinde 100 bin kişinin veremden öldüğü ve bir milyon kişinin verem olduğu “Verem” kitabında anlatılmaktadır. Verem ile savaşının büyük kahramanlarından Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam, “Verem Savaşı” kitabında verem hastalığını, “bütün insanlık üzerine çökmüş büyük bir bela ve musibet olarak” tanımlamaktadır (**Şekil 1**).⁴

Şekil 1. Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam “Verem Savaşı Kitabı” ve ön sözü.

Mustafa Kemal Atatürk’ü silah arkadaşlarıyla birlikte bağımsızlık mücadelesini başlatmak için İstanbul’dan Samsun’a getiren Bandırma Vapuru, çok önemli bir görev yaparak tarihteki yerini almıştır. Bandırma Vapuru’nun yolcularından biri de Müfettişlik Sağlık Daire Başkan Yardımcısı Tabip Binbaşı Refik (Saydam) Bey’dir. Binbaşı Refik Saydam, Mustafa Kemal Paşa’yla birlikte milli mücadelenin temelini atıldığı Sivas ve Erzurum Kongreleri’ne katıldığı sıralarda Türkiye’de tüberküloz olgu sayısının bir milyon olduğu tahmin

ediliyordu. Mustafa Kemal Atatürk 1 Mart 1923'te Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada bu hastalıkla mücadelenin önemini birçok kez vurgulamıştır.⁵

Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönem

4. Yasama Yılına Açış Konuşmalarından kesitler

Millet Meclisi Tutanak Dergisi D. 1, C. 28, Sayfa. 2

“Efendiler,

İçişleri hakkında açıklamalarımı burada tamamlayarak sağlık işlerine geçiyorum.

Gerek yerel yönetimlerin çalışmaları gerek örnek kurumlarımızın ülkemize iyi bir şekilde dağıtılması ile Anadolu'nun her yanında eldeki imkanlar içinde önemli sağlık merkezlerinin kurulmasına çalışılacaktır. Salgın hastalıklar oranı kadar önemli ve hatta ülkemizde bunlardan daha çok ölüme neden olan sıtma, frengi ve vereme karşı da önlemler alınmasından geri durulmuyor.

Yıkıcı memleket hastalıklarından başlıcası olan vereme karşı şimdiye kadar durum ve şartlar nedeniyle uygulamaya izin ve imkân bulamadığımız önlemlere başlangıç olmak üzere İstanbul'da veremliler tedaviyi açmak ve böylece yeni ve çok gerekli bir mücadelenin ilk temel taşınyı koymak düşüncesindeyiz.”

Cumhuriyetin ilanından sonra ilk Sağlık Bakanı olarak görevlendirilen Dr. Refik Saydam'ın 1923 yılında hazırladığı sekiz maddelik sağlık programının yedinci maddesi “Verem Sanatoryumu ve Akıl Hastanesi Sanatoryumu ve Akıl Hastanesi Açılması” olmuştur. Bununla birlikte veremle mücadeleye destek olacak ve halkı bilgilendirecek derneklerin kurulmasının teşvik edilmesi kararlaştırıldı.⁶

Türkiye’de verem hastalığına karşı ilk planlı hareket, 1918 senesinde Verem Mücadelesi Osmanlı Cemiyeti'nin kurulması ile başlamıştır. Başkanlığını Dr. Besim Ömer Paşa'nın yaptığı bu dernek, 1920 yılında İstanbul'un işgali sırasında faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır.⁷ Cumhuriyetin ilanından sonra veremle mücadele için başlatılan ilk girişim, düşman işgalinden kurtarıldıktan hemen sonra 18 Şubat 1923 tarihinde “İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti Hayriye”sinin kurulmasıdır (**Şekil 2**).

Şekil 2. İzmir Veremle Mücadele Cemiyeti Hayriye'sinin açılış töreni.

İstanbul Verem Savaş Derneği ilk kez 1903 yılında Dr. Kleovulos Kokolatos'un öncülüğünde, “Tüberküloza (Fitizi Pulmoner) Karşı Savaşım Birliği” (Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople (LCTC)) adıyla kurulmuştur. Bin dokuz yüz yirmi yedide Prof. Dr. Tevfik Sağlam, Dr. Tevfik İsmail Gökçe ve arkadaşları tarafından yeniden kurulan “İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti”nin amacı; veremle mücadelenin önemini halka ve ülke yöneticilerine duyurmak, veremle savaş ile ilgili örnek tesisler kurmak, işletmek ve bu çalışmaların veremle savaş açısından faydalı ve etkili olduğunu göstermek olarak

açıklanmıştır.⁷⁻⁹ Genel olarak veremle mücadele derneklerinin amacı; halk arasında veremli hastaları tespit ederek, onları tedavi amacıyla ilgili kurumlara sevk ederek tedavi imkânlarını sağlamak ve böylece yeni bulaşmaları önlemektir. Ayrıca halk ile doğrudan temasta bulunarak halkın veremden korunmasını sağlayacak bilgilendirmeleri yapmak hedefleri arasındaydı.

Verem ile mücadelede başarı için en önemli unsurlar dispanserlerin ve sanatoryumların açılmasıydı. Bu amaçla 1923 yılında ilk Verem Savaş Dispanseri ve aynı yıl ilk özel sanatoryum Dr. Musa Kazım tarafından Büyükkada’da açılmıştır.⁷ Verem savaş dispanseri Sağlık Bakanlığı’nın isteği ve onayı sonucunda hizmete başlamıştır. Sağlık bakanlığı tarafından belirlenen veremlilerin tedavi edilebilmesi amacıyla 1 Kasım 1924 yılında elli yataklı Heybeliada Sanatoryumu Bakteriolog Ord. Dr. Server Kâmil Tokgöz tarafından faaliyete geçirilmiştir. Heybeliada Sanatoryumu; 2005 yılına kadar Tüberküloz hastalarının bakım ve tedavilerinin yürütülmüş olduğu ülkemizin ilk pandemi hastanesidir. Ord. Prof. Dr. Server Kâmil Tokgöz daha sonra kurulacak Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti’nin Kurucu Birinci Başkanlığı görevini de üstlenmiştir.

Sağlık alanında nitelikli eleman yetiştirilmesi için sağlık kursları, tıp öğrenci yurtları, 1928 yılında Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Mektebi ve Ankara’da veremle savaş dispanserleri kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan bu kurumlar amaçları doğrultusunda çalışmalarına hızla devam etmiş ve önemli raporlar sunarak sağlık politikalarının geliştirilmesini sağlamışlardır. Yirmi Şubat 1929 Hakimiyeti Milliye Gazetesinde, “İzmir Veremle mücadele cemiyeti senelik kongresinin yapıldığı ve idare hey’eti raporunda 1928 senesinde 1170 veremlinin cemiyetin yardımı ile tedavi edildiği, iki sene evvel inşa edilen yeni tarzdaki dispanserin borcu ödenerek bir prevantoryum yapmak için geniş bir arsa satın aldığı zikredilmektedir” diyerek halkın veremle savaş edinimleri hakkında bilgilendirilmesi sağlanmıştır.

Yirmi bir Mart 1931 Milliyet Gazetesinde ise, İstanbul Veremle Mücadele Cemiyeti’nin Tevfik Salim Paşa Başkanlığında toplandığı ve Cemiyetin Anadolu’da şubeler açmasına karar verildiği yer almıştır. Ayrıca bu haberde cemiyet tarafından 1929 yılında açılan ve Dr. Tevfik Sağlam, Dr. Tevfik İsmail Gökçe ve Dr. Fazıl Şerafettin muayeneler yaptığı Eyüp Dispanseri ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre Eyüp Dispanseri’nde küçük bir laboratuvar açılmış ve 136 balgam, 61 idrar, 48 kan tetkik edilmiştir. Ayrıca 137 kişiye röntgen ile muayene yapılmış ve başvuran 400 hastaya ilaç sağlanmıştır. Bu veriler, ülkemizde verem mücadelesinin köşe taşlarının, verilen mücadelenin ve alınan yolun görülmesi açısından oldukça önemlidir. Veremle mücadele kongresi hakkında çıkan o yıllara ait gazete haberleri **Şekil 3**’te verilmiştir.

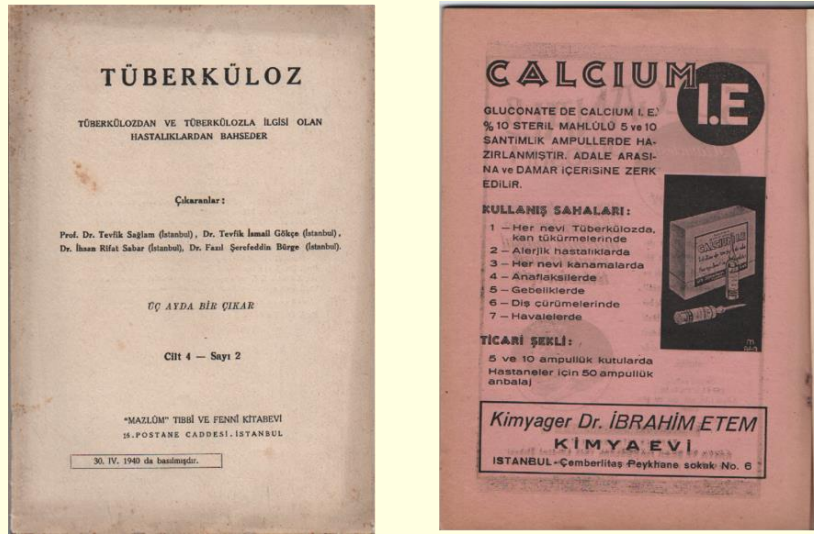
Şekil 3. Veremle mücadele kongresi hakkında çıkan o yıllara ait gazete haberleri.

Prof. Tabip Binbaşı Refik Saydam, yaklaşık bir yıllık hazırlıktan sonra 22 Temmuz 1931 Çarşamba günü Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti’nin kurucu başkanı (hami reis) olarak derneğin kurulduğunu açıklamıştır. Cemiyetin bu ilk yöntemi kurulunda Server Kamil (Tokgöz) birinci reis, Refik Güran ve Hüsamettin Şerif onursal başkan

olarak yer almışlardır. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti düzenlediği ilk kongreden itibaren barsak tüberkülozu ve akciğer tüberkülozunu ele almış ve buna yönelik toplantılar düzenlemiştir.

Aynı yıllarda verem ile ilgili halkın bilgilendirilmesi için broşürler, kitaplar, dergiler basıldığı gibi verem tanısı ve tedavisi için de güncel bilgileri içeren kaynak kitaplar hazırlanmıştır. Bunlardan biri 1932 yılı basımı M.V. By. Bak. Ser. Aşı evi heyeti tarafından basılan “Mikrobiyoloji ve Bioterapi” kitabıdır. Bu kitapta M. Saadettin, Kaplumbağanın Paratüberküloz Basili ile hazırlandığı bildirilen Firedmann Aşısı’nı tetkik ettiğini ve “tüberküloz üzerinde seyrini değiştirebilecek hiçbir müsait tesire malik olmadığını” açıklamıştır.

Tüberküloz konulu ilk bilimsel dergi Tevfik Sağlam, Tevfik İsmail Gökçe ve İhsan Rifat Sabar tarafından hazırlanan ve üç ayda bir yayınlanan Tüberküloz Dergisi’dir. **Şekil 4**’te Tüberküloz Dergisi 4. cilt, 2. sayfa’ya ait görseller yer almaktadır.

Şekil 4. Tüberküloz Dergisi 4. cilt, 2. sayı.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakoloji ve Tedavi Profesörü Dr. A. Nabi Kastarlakoğlu tarafından yazılan “Verem Afeti Karşısında Hali Hazır Tababetin Durumu” adlı kitapta veremin ülkemizdeki sıklığı ve yeni tedavi yöntemleri halk tarafından da anlaşılacak tarzda kaleme alınmıştır. Dr. Kastarlakoğlu “verem musaplarından civar dispanserlerde az çok tedavi görenlerde yüzde 25 vefat kaydına mukabil, hiç tedavi görmeyenlerin yüzde 67’sinin öldüğü” bilgisine yer vererek tedavinin önemini bir kez daha vurgulamıştır. Dr. Kastarlakoğlu hiç şüphesiz ki veremle mücadele de en öndeki kahramanlardan biridir. Öğrencilerinden Dr. Bedri Noyan’ın kendisi için yazdığı şiir bunu gözler önüne sermektedir.

Bedri Noyan (Dr.), "Sevgili Hocalarıma Birkaç Satır Şaka"

Tıp Dünyası, Cilt 10, No. 5, 15 Mayıs 1937

Nabi Kastarlakoğlu
Hocalığım şanımdır
Talebem ki canımdır
Tüberküloz koğuşu
Benim Gülistanımdır
Bil pnömotoraksı
Esas şu: suyun rakısı
Bunu sende yaparsın
Bir şişeyle bir sakısı!

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte tüm dünyada veremin etkileri daha da ağırlaşmaya başlamıştır. Bu savaşa katılmayan ülkemizde de yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle verem hastası sayısında artış yaşanmıştır. Yirmi Mart 1943 Son Posta Gazetesi'nde, Tevfik Sağlam Başkanlığında toplanan Veremle Mücadele Cemiyeti Toplantısına yer verilerek, İstanbul'da 10.000'de verem hastası, 20 yeni dispansere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (**Şekil 5**). Habere göre Eyüp Dispanseri'nde, 258'i balgam, 26'sı kan ve 98'idrar olmak üzere 382 laboratuvar testi yapılmıştır.

Şekil 5. 20 Mart 1943 Son Posta Gazetesi.

Hazırlanan kitapçık, afiş, el ilanları ile tüm ülkede top yekûn bir mücadele sergilenmiştir. Kurulan her bir verem savaş derneği halka bilgilendirme için üzerine düşeni yerine getirmiştir. İstanbul'da 1948 yılında ilk kez gerçekleştirilen Verem Konferansı'nda, dernekleri bir çatı altında toplayan ulusal bir derneğin kurulması kararlaştırılmıştır. Konferansta alınan kararla toplam sayısı 48 olan verem savaş derneklerinden 36'sının kurucu üye olduğu Ulusal Verem Savaşı Derneği'ni kurulmuştur. Bu derneğin ilk başkanı Ord. Prof. Dr. Tevfik Salim Sağlam olmuş, onu Prof. Dr. Nusret Karasu ve Dr. Tevfik İsmail Gökçe izlemiştir.¹⁰ Dernekler tarafından hazırlanan tüberküloz bilgilendirme afişleri **Şekil 6** ve **Şekil 7**'de gösterilmiştir.

Şekil 6. Bilgilendirme afişleri

Şekil 7. Bilgilendirme afişleri

Mikrobiyoloji eğitiminde tüberkülozun tanısı için önemli başvuru kaynaklarından biri de Dr. Ziya Öktem ve Dr. Ekrem Kadri Unat tarafından 1951 tarihinde hazırlanmış ve renkli sayfaları olan “Mikrobiyoloji Pratiği” kitabıdır. Bu kitapta balgamın mikobakteriyolojik tanısı için hazırlanması, boyanması ve kültürü için gerekli tüm yöntemler ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. **Şekil 8**'de kitaba ait görsel yer almaktadır.

Şekil 8. Mikrobiyoloji Pratiği Kitabı.

Dünyada ilk tüberküloz araştırma merkezi 1952 yılında Dünya Sağlık Örgütü iş birliği ile İstanbul'da kurulmuştur.⁵ Dünya Sağlık Örgütü'nün 1948 yılında kurulduğu göz önüne alındığında, bunun ne kadar önemli bir destek olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Ülkemizde bu uğurda çaba gösteren, çalışan, üreten bilim insanlarının etkisi, Türkiye'yi tüberkülozla mücadelede önde gelen ülkelerden biri haline getirmiştir. Tüberküloz tanısı ve BCG aşılama kampanyaları ilk olarak İstanbul'da, okullarda, ordu içinde ve fabrikalarda küçük çapta başlatılmış ve giderek yurt sathına yayılmıştır. Birinci Tüberküloz Kongresi 1953 Yılında 25-27 Şubat tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. **Şekil 9**'da kongreye ait afiş gösterilmiştir.

 BİRİNCİ TÜRK TÜBERKÜLOZ KONGRESİ 25-27 Şubat 1953 İSTANBUL	
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content; margin: 0 auto;"> Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Dr. EKREM HAYRİ ÜSTÜNDAĞ'ın başkanlığında Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâleti ve Ulusal Verem Savaşı Derneği ile Ankara, İstanbul, İzmir Verem Savaşı Derneklerinin maddî ve manevî yardımlarıyla Tüberküloz Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir. </div>	
SEMERET MATBAASI (Genel Arhivleri) Caddesi, İstanbul - 1953	
İÇİNDEKİLER	
Sağlık ve Sosyal Yardım Vekili Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın Kongreyi açış nutku	Sahife XI—XXVII
Kongre Hazırlık Komitesi adına Dr. Tevfik İsmail Gökçe'nin konuşması	XXVIII—XXXI
Üniversite Rektörü Vekili, Tıp Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Ekrem Şerif Egel'in Kongreye Mesajı	XXXII
MEDİKO SOSYAL TEBLİĞLER	
BİRİNCİ CELSE	
La lutte contre la tuberculose dans les pays du moyen-orient <i>Dr. Etienne Berthet</i>	3 — 11
Tüberküloz enfeksiyonu bakımından memleketimiz sığırlarının du- rumu ve memleket şartlarına uygun savaş metodu <i>Dr. Vet. İ. Ekrem Erbin</i>	12 — 18
Verem Savaşında, Verem Savaş Derneklerinin rolü <i>Dr. Tevfik İsmail Gökçe</i>	19 — 31
Ankara Verem Savaş Derneğinin Çalışmaları <i>Prof. Dr. Nusret Karasu</i>	32 — 41
Sağlık Merkezlerinin Verem Savaşındaki Rolü <i>Dr. Tevfik İsmail Gökçe</i>	42 — 50
Prevanatoryumların Tüberküloz Mücadelesindeki yerleri <i>Dr. M. Dilemre</i>	51 — 56
Çocuklarda kemik - mafsâl vereminin erken tedavisinin sosyal ve koruyucu iptaki önemi <i>Ord. Prof. Dr. Akif Şakir Şakar</i>	57 — 62
Trakya'da bir verem taraması münasebetiyle <i>Dr. Saim Polat Bengişer</i>	63 — 72
Ankara tarama neticeleri <i>Prof. Dr. Nusret Karasu</i>	73 — 75
Ankara Çocuk İlah Evinde yalnızca bir tüberküloz epidemisi <i>Doç. Dr. Selâhattin Akbayrak</i>	76 — 83
Birinci Celse Münakaşaları	84 — 96

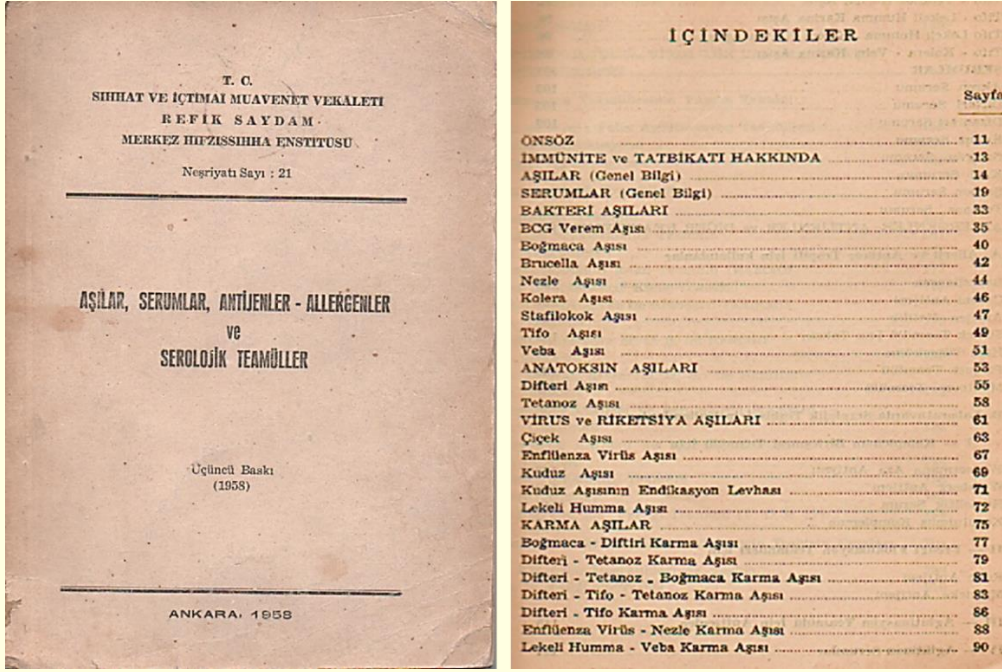
Şekil 9. Birinci Türk Tüberküloz Kongresi'ne ait afiş.

Bu çabaların bir sonucu olarak 1959 yılında “XV. International Tuberculosis Conference” Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam başkanlığında İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Toplantıya ülkemizden bilim insanlarının yanı sıra Selman Waksman, Etienne Bernard gibi dünyanın bakteriyoloji ve tüberküloz alanındaki en yetkin insanları katılmıştır. **Şekil 10**'da XV. Uluslararası Tüberküloz Kongresi logosu bulunan hatıra zarf ve vazoya ait görseller yer almaktadır.

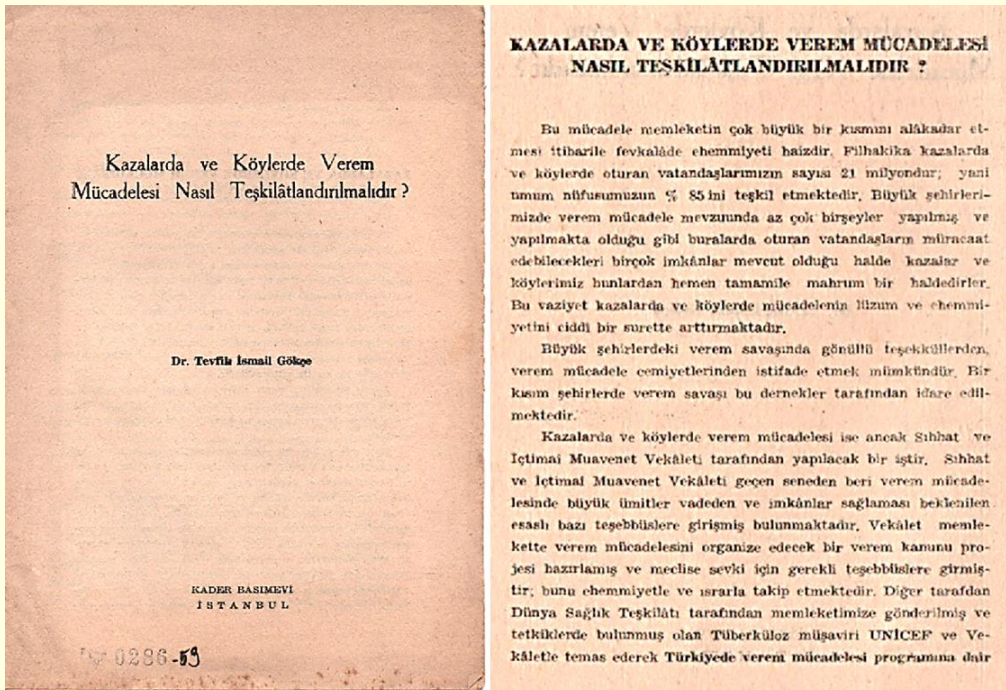
Şekil 10. XV. Uluslararası Tüberküloz Kongresi logosu bulunan hatıra zarf ve vazo.

Ülkemizin veremle olan mücadelesinde aşılama ve aşı üretimi de üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur. Bin dokuz yüz elli sekiz yılında Refik Saydam Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü’nde BCG aşısı, cilt testleri için tüberkülin üretimi yapılabilir hale gelmiştir. Refik Saydam Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü Neşriyatı 21. sayısında aşı şusunun 1926 yılında Pastör Enstitüsünden alınmış olduğu belirtilmektedir (**Şekil 11**).

Şekil 11. Aşilar, Serumlar, Antijenler-Allergenler ve Serolojik Teammüller. 1958 Refik Saydam Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü Neşriyatı Sayı:21.

Dr. Tevfik İsmail Gökçe tarafından yazılan 1959 basımı “Kazalarda ve Köylerde Verem Mücadelesi” kitabında, verem savaşının ülkemizin en küçük köy ve kasabasına kadar ulaştırıldığı anlatılmaktadır (Şekil 12). Kitabında Dr. Gökçe, bugünkü durumunda tam tersi olarak “*Filhakika kazalarda ve köylerde oturan vatandaşlarımızın sayısı 21 milyondur; yani umum nüfusumuzun %85’ini teşkil etmektedir*” bilgisini vermektedir. Ayrıca; “*B.C.G. kampanyası personeli memleketimizin her tarafından en ücra köşelerine kadar girmiş, oralarda çalışmış ve bu vesile ile bilhassa köylüyle çok yakından temas etmiş ve takip ettiği mükemmel taktik ile, mecburi olmayan bu aşı kampanyasına halkımızın %90 gibi görülmemiş bir nispette iştirakini sağlamıştır.*” cümleleriyle ülkemizde verem savaşının kahramanlarının hakkını teslim etmiştir.

Şekil 12. Kazalarda ve köylerde verem ile mücadele. 1959. Dr. Tevfik İsmail Gökçe, Kader Basımevi, İstanbul.

Tüm bu çabalar sonuç vermiş ve “Verem Aşısı Kampanyasının” 10. Yılında 33 milyon test ve 12 milyon kişiye aşılama yapılmıştır. **Şekil 13**’te kampanyaya ait broşürler gösterilmiştir.

Şekil 13. Verem aşısı kampanyasının 10. yıl broşürleri.

Tüm bu gelişmeleri 1962 yılında Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneğinin hazırlamış olduğu “Türkiye’de 5 Yıllık Verem Savaşı Planı”, “Verem Savaş Kanunu” ve bitmek bilmeyen, giderek güçlenen veremle mücadele çalışmaları izlemiştir.

Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti “Mikobakteri Çalışma Grubu” 2010 yılında Prof. Dr. Ali Albay başkanlığında kurulmuş ve bugüne kadar birçok toplantı, kurs, seminer, panel, konferans gerçekleştirmiştir. Toplum bilgilendirme toplantıları ve farkındalık için verem konulu resim yarışmaları düzenlemiştir. Dün olduğu gibi bugün de veremle mücadele tüm hızıyla sürmektedir. Bu alana hizmet vermiş tüm bilim insanlarını, sağlık çalışanlarını, verem gönüllülerini saygıyla anıyorum.

Bilgi

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Bu yazıda kullanılan tüm yazılı materyal ve efemera Barış Otlı kişisel arşivindedir.

Araştırmacı katkı oranı beyanı

Barış Otlı: Fikir oluşturulması, makale yazımı, eleştirel inceleme

Yusuf Yakupoğulları: Fikir oluşturulması, makale yazımı, eleştirel inceleme

Kaynaklar

- 1- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. Türkiye’de Verem Savaşı 2020 Raporu. Yayın No:1205. Ankara 2021.
- 2- Refik C. Verem Mücadelesinde Preventorium ve Açık Hava Mektepleri. Hayat dergisi 1929;5(128):469-74.
- 3- Hamit Osman. 1. Sayı. Verem: Ankara Köyhocası Matbaası; 1933.
- 4- Tefik Sağlam. 4. Sayı. Verem Savaşı: Maarif Matbaası; 1944.
- 5- Léa Delmaire. Health policies and tuberculosis control: The case of Republican Turkey (twentieth century), Encyclopédie d'histoire numérique de l'Europe: online, 2023. Available from: <https://ehne.fr/en/node/21396>.
- 6- Ahmet Coşkun. Tekin Yılları Arasında Türkiye’de Veremle Mücadele Faaliyetleri. Journal of Universal History Studies 2018;1(1):1-21.
- 7- Tuğluoğlu F. Cumhuriyetin ilk döneminde verem mücadelesi ve propaganda faaliyetleri. İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi 2008;13-14.
- 8- Şeref Etker. İstanbul’un İlk Verem Savaşımı Derneği: Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople. Osmanlı Bilimi Araştırmaları 2020; 21(2):225-47.
- 9- ivsd.org [Internet]. İstanbul Verem Savaş Derneği. Available from: <https://ivsd.org.tr/About/Index>.
- 10- verem.org [Internet]. Türkiye Ulusal Verem Savaş Dernekleri Federasyonu. Available from: <https://www.verem.org.tr/haberler/ulkemizde-veremle-savas-calismalari-1918-yilinda-prof-dr-besim-omer-akalin-pasa-nin-veremle-mucadele-osmanli-cemiyeti-ni-kurmasiyla-baslamistir>.